

■ Från vaggan till graven med hälsan i behåll – Folkhälsan 100 år

Julia Dahlberg, *Mitt i samhället – nära människan. Samfundet Folkhälsan i svenska Finland 1921–2021.* Helsingfors: SLS & Folkhälsan 2021.

Att skriva en historik är en vansklilig uppgift. Författaren är tvungen att balansera mellan att tillfredsställa uppdragsgivaren, göra texten tillgänglig för en bred allmänhet, samt presentera ny kunskap som även en forskarkår kan dra nytta av. Uppdraget är inte lättare om det är Svenskfinlands främsta medborgarorganisation Folkhälsan som ska porträtteras, en organisation som på sätt eller annat varit en del av alla finlandssvenskars vardag och som tidvis stått i centrum för diskussioner om finlandssvensk elitism och maktkoncentration. I historikern Julia Dahlbergs bok över Samfundet Folkhälsans hundra år guidas läsaren från den Florinska kommissionens tillblivelse till dagens utmaningar för att trygga den svenskspråkiga befolkningens hälsa. På allra bästa sakprosa och ackompanjerad med ett rikt bildmaterial, vecklas samfundets långa historia ut och därmed även hela den förändringsprocess som det finländska samhället genomgått under 1900- och 2000-talen.

Historiken är traditionellt uppbyggd och indelad i fem huvudkapitel som utmärker olika utvecklingsfaser samt verksamhetsfält i Folkhälsans historia. De hundra åren av socialt och medicinskt arbete fick sin början med en donation av fröken Jenny Florin till Svenska litteratursällskapet år 1911 i syfte att främja läkarvetenskapen. Den Florinska kommissionen var verksam i ca 10 år innan medel och verksamhet övergick till Samfundet Folkhälsan som såg dagens ljus 1921. Dahlberg understryker att Folkhälsan inte utformades till en filantropisk organisation av gammalt snitt. Syftet var alltså inte att samla personer ur de högre samhällsklasserna för att hjälpa fattiga och nödställda. I stället var upplysning ledordet, och i egenskap av en medicinsk expertorganisation skulle Folkhälsan värna om att den svenskspråkiga befolkningen i sin helhet hade tillräcklig kunskap om hälsa.

I Folkhälsans tidigaste historia finns en viktig genusaspekt i verksamhet och arbete. Även om männen var i Folkhälsans ledning var det flera kvinnor som möjliggjorde arbetet, dels i egenskap av donatorer, dels som ledare av det konkreta arbetet. Främst bland den senare gruppen var Rachel Edgren, ledande hälsosyster som ledde den praktiska verksamheten med bland annat barnrådgivningar och skolhälsovård. En annan viktig person var byråföreståndaren Gertrud Wichmann som ledde och utvecklade simundervisningen, som kanske mer än någon annan av Folkhälsans verksamheter nått gemene man. Därtill utgjorde kvinnorna i egenskap av mödrar en primär målgrupp för Folkhälsans konkreta arbete. Historiken påminner läsaren om den sena utvecklingen av en statligt finansierad välfärd i Finland och därför innehade privata organisationer länge en viktig uppgift i att trygga bland annat mödrarådgivning vid en tid då detta inte omfattades av den offentliga vården. Dahlberg demonstrerar med stor tydlighet Folkhälsans betydande insatser för social- och hälsovården på svensk- och tvåspråkiga orter, och därigenom får historiken även karaktären av en exposé över den finländska välfärdsstatens utveckling. En stor del av Folkhälsans tidiga verksamhet skulle nämligen övertas av staten och kommunerna i takt med att sociallagstiftningen utvecklades.

Inom historieforskningen är Folkhälsans verksamhet före andra världskriget relativt väldokumenterad, och därför ser jag att historikens främsta bidrag till ny och viktig kunskap finns i kapitlet som behandlar den senare delen av 1900-talet. Även det korta kapitlet om krigstiden visar på ett viktigt arbete som Folkhälsan gjorde med att sörja för civilbefolkningen samt de evakuerade efter kriget. Under årtiondena efter kriget tog arbetet en annan riktning; mycket av det rådgivande arbetet samt sjukvården för barn och mödrar övertogs av kommun och stat under 1940-talet och i stället riktades insatserna mot barn med särskilda problem och utmaningar, för vilka mentalhygienska rådgivningsbyråer bildades på 1940-talet. Barn med olika former av funktionsvariationer, till en början framför allt cerebral pares, steg fram som en ny verksamhetsgrupp och i linje med tidens förändrade syn på vad som utmärkte god hälsa riktades insatserna mot att alla samhällsmedlemmar skulle ha rätt till ett så gott liv som möjligt.

Innehållet i Folkhälsans verksamhet ändrade i enlighet med tidens trender. Under efterkrigstiden steg först äktenskapsrådgivningen och därefter sexualupplysningen för ungdomar fram som viktiga arbetsfält. I synnerhet i kapitlet om sexualrådgivning har historiken ett berömvärt grepp, där läsaren får inblick i hur hela samhället förändras – och Folkhälsan med det.

En annan stor vändpunkt i Folkhälsans verksamhet inträffade i och med den nya folkhälsolagen som trädde i kraft 1972. I och med lagen togs ännu fler av Folkhälsans tidigare förebyggande uppgifter över av den offentliga vården, och Folkhälsan var tvungen att utstaka en ny roll för en privat hälsoorganisation i en tidsålder av utbredd offentlig vård. Svaret fanns i friskvården, där alla samhällsmedborgare skulle uppmuntras till sunda vanor och en hållbar livsstil. För första gången steg friska vuxna människor och deras ledvandsvanor fram som ett verksamhetsfält. I och med friskvården träder en ny förståelse av välmående fram där såväl kropp, huvud som själ samverkar för en välmående individ från vaggan till graven. Medan barnen hade varit det primära fokuset i den tidigare verksamheten kommer seniorerna in, vilket var ett utslag för den förändrade befolkningsstrukturen bland finlandssvenskarna. I och med byggandet av seniorhus runt om i Svenskfinland på 1990-talet och 2000-talet blev seniorerna en verklig primärgrupp.

Dahlberg demonstrerar hur Folkhälsans verksamhet och mål tydligt styrdes av olika tiders skiftande behov och syn på vad ett gott liv borde vara, och en del är onekligen förlegat. Historiken förbiser inte den arvshygieniska ideologin som präglade mycket av Folkhälsans tidiga verksamhet och framför allt 20- och 30-talens premiering av mödrar till friska barn avhandlas grundligt. Andra verksamheter ter sig i dag närmast komiska med tanke på hur världen har förändrats, såsom sommarkolonierna på 1920- och 1930-talen där ett av målen var att barnen skulle öka i vikt. För lyckad viktuppgång belönades barnen med små pris. Ett annat exempel är den film- och tv-panel Folkhälsan hade på 1950–1970-talen vars syfte var att bedöma lämpligheten i innehållet för barn.

Boken omfattar nästan 550 sidor och det är därför kanske oräddvist att jag ändå skulle ha önskat mig fördjupningar. Även om boken är en historik så har den fått stämpeln att den genomgått kollegial granskning, och då ökar kraven på analytisk stringens i

framställningen samt reflektioner kring vilka val som gjorts under skriv- och forskningsprocessen. Dahlberg håller sig stramt till att redogöra för verksamhet och organisation, medan aktörerna bakom dessa samt de drivkrafter som styrde dem kommer i skymundan, i synnerhet då vi kommer längre fram i tiden. Jag nämnde tidigare att det fanns en viktig genusaspekt i Folkhälsans verksamhet, men det är inget som Dahlberg direkt skriver ut, och som akademisk läsare önskar jag att Dahlberg på vissa ställen skulle ha anammat ett mera analytiskt grepp.

Även gällande språkfrågan skulle jag ha önskat en större analytisk tydlighet. Här följer ett exempel: Dahlberg lyfter fram att även om syftet var att verka för den svenskspråkiga befolkningens hälsa och en organisatorisk uppdelning skedde så att Folkhälsan kom att driva verksamhet på orter med svensk majoritet eller betydande minoritet, utsträcktes det konkreta arbetet redan vid ett tidigt skede även till finskspråkiga medborgare i tvåspråkiga kommuner. Samtidigt nämner Dahlberg att minskade statsanslag på 1920- och 1930-talen troligtvis berodde på språkpolitiska orsaker. Här väcks läsarens nyfikenhet och vilja att veta mera. Fanns det fog för Folkhälsans misstankar? Hur såg riktigt det språkpolitiska spelet ut i bidragsgivandet? I sambandet nämner Dahlberg kort den offentliga kritik som riktades mot Folkhälsans svenskspråkiga verksamhet, och även gällande kritik och konflikt kan man som läsare önska att det skulle bränna till något mera i boken. Offentlig kritik omnämns till exempel i samband med Folkhälsans varumärkesregistrering av lucia på 1990-talet, medan en konflikt fladdrar förbi i samband med Folkhälsans köp av Högvalla seminarium 1996, där Folkhälsan i *Marthabladet* anklagades av Marthaförbundets ordförande Maria Oesch-Feldt för aggressiv expansion. Mest kritik drogs Folkhälsan med i samband med Mjölbolsta-projektet i Karis men även här lämnas läsaren med intrycket att potentiella brännpunkter slätas över till förmån för information av mer uppräknande karaktär.

Läser man boken dock som en renodlad historik kan man som läsare vara mer än nöjd, för Dahlberg har utan tvekan levererat en utmärkt bok över en stor organisation med omfattande verksamhet. Som skribent har Dahlberg en beundransvärd förmåga att

sammanställa ett digert material och placera in informationen i sin rätta historiska kontext, därtill på ett språk som hänför läsaren.

Hanna Lindberg